

Mitja Suncič

»Tudi lažje delo, če traja 13 ur in pol na dan, je prenaporno za nežna otroška leta in ubija duha«

K zgodovini otroškega dela v ljubljanskem guberniju

Otroško delo so začeli izkoriščati že v založniškem sistemu in manufakturah 18. stoletja, močnejše pa se je razširilo z mehanizacijo tekstilne industrije v 19. stoletju. Za podjetnike je bilo predvsem zaradi nižjih stroškov za delovno silo zelo mamljivo. Razpon plač je bil namreč med odraslimi moškimi, ženskami in otroki 4 : 2 : 1. Prav zaradi takega razpona in ob dejstvu, da so bile plače tudi sicer zelo nizke, pa je bila – če je hotela preživeti – v proizvodni proces prisiljena vstopiti celotna družina.¹

Tako kot v ostali Evropi tudi v Habsburški monarhiji v predmarčni dobi ne moremo govoriti o zakonodaji, ki bi bila posvečena izključno tovarniškim delavcem, saj se je ta pojavila šele v osemdesetih letih, tako kot tudi posebna zaščitna zakonodaja za delavke in odrasle delavce. Vendar pa je tako kot preostala Evropa (Anglija, Francija, Belgija ...) tudi Habsburška monarhija še pred letom 1848 izdala več zakonov in predpisov, ki so obravnavali otroško delo.²

Že Jožef II. je 20. novembra 1786 izdal cesarski odlok, ki je določal, da je potrebno v tovarnah zaposlene dečke in deklice v spalnicah ločiti, da sme v vsaki postelji ležati samo en otrok in ne štirje ali pet, da se morajo otroci enkrat na teden umiti in

počesati, da morajo vsakih osem dni dobiti sveže osebno perilo ter da jim je potrebno vsak mesec očistiti ležišča in zamenjati rjuhe. Za izvajanje določb so bili zadolženi okrožni uradi, krajevne oblasti in duhovščina, ki so morali o razmerah poročati na četrto leto. S tem dekretom se je v Habsburški monarhiji začela delavska zakonodaja.³

To problematiko je nato obravnaval tudi dekret študijske dvorne komisije z dne 18. februarja 1787, ki je ponovil določila omenjenega odloka Jožefa II. in poleg tega določil še, da se za tovarniško delo ne sme po nepotrebnem zaposlovati otrok, mlajših od devetih let.⁴ Vendar pa se ti predpisi niso upoštevali in so že konec stoletja prišli v pozabo.⁵ Kot bomo videli kasneje, se je skrb oblasti za tovarniške otroke ponovno obudila šele okoli leta 1840.

Drugi avstrijski osnovnošolski zakon, *Politična šolska ustava* iz leta 1805, je povzel in potrdil do tedaj izdana odloka o zaposlovanju otrok in strožje formuliral otroško šolsko obveznost ter jo dopolnil z odločbo o nedeljskih ponavljalnih šolah.⁶

1 Österreichische Industriegeschichte 1700 bis 1848, Wien 2003, str. 130.

2 J. H. van Zanten, Die Arbeiterschutzgesetzgebung in den europäischen Ländern, Jena 1902, str. 1–27.

3 Op. cit. str. 14, Vlado Schmidt, Doneski k problemu otroškega dela v začetkih kapitalističnega razvoja na Slovenskem, Zgodovinski časopis 10-11, 1956/1957, str. 135.

4 Zanten, n. d., str. 14.

5 Schmidt, n. d., str. 136.

6 Op. cit. str. 136–137.

Zahteva po nedeljskih ponavljalnih šolah se sicer pojavlja že v *Splošni šolski naredbi*, prvem avstrijskem šolskem zakonu iz leta 1774. Le-ta je šolsko obveznost določil od začetka šestega do dvanajstega leta starosti. Starši bi morali po zakonu otroke v šolo pošiljati vsaj šest ali sedem let. Člen 15 Splošne naredbe je nalagal vajencem obiskovanje nedeljskega pouka.⁷ Obiskovali naj bi ga predvsem obrtniški in trgovski vajenci ob nedeljah in praznikih, 14 dni pred odpustitvijo pa bi morali pri krajevnem katehetu opravljati izpit, o katerem je ta izdal potrdilo. Brez tega naj jih ne bi smeli odpustiti iz ceha (*Zunft*) ali obrtniškega združenja (*Innung*). V primeru kršitve je bila predvidena denarna kazen. Mojster je bil ob prihodu vajenca v uk obvezan le-tega naznaniti okrajnemu katehetu. V šoli naj bi se učili branja, pisanja, računanja in verouka.⁸ Vendar pa je ta zahteva obvisela v zraku, saj so k mojstrom večinoma prihajali nepismeni vajenci in z njimi ni bilo kaj ponavljati.⁹ Marca leta 1815 je gubernij izdal novo okrožnico v zvezi z nedeljskimi šolami, ki je vsebovala veliko bolj natančna in konkretna navodila glede njihove organizacije: nedeljske šole naj se ustanovijo predvsem v mestih, trgih ter večjih krajih in tam, kjer že obstajajo navadne župnijske šole (*ordentliche Pfarrschulen*). Nedeljske šole so morali obiskovati vajenci rokodelcev, obrtnikov in tovarnarjev (*Fabrikanten*) oziroma vsi mladi, ki so v otroštvu zamudili redni pouk in redne šole ob delavnikih niso mogli več obiskovati. Pouk je vodil učitelj v navadnem razredu. Obstajala je tudi možnost napredovanja v višje razrede. Pouk je trajal celo šolsko leto. Potekal je vsako nedeljo popoldne in vsak praznik, razen za božič, veliko noč, binkošti in praznik svetega Rešnjega telesa. Glede na okoliščine pa so dopuščali tudi pouk ob sobotah ali v nedeljo dopoldne, še posebno v krajih, kjer so se otroci redkeje udeleževali popoldanske maše. Poučevali so branje, pisanje in računanje. Iz učilnice so nato šolarje odpeljali v cerkev k popoldanski maši in verouku.¹⁰

9. novembra naslednjega leta sta dvorna komisija za študijske zadeve in cesar uvedla obvezni ponavljalni pouk za otroke obeh spolov od dva-

⁷ *Op. cit.* str. 131–132.

⁸ *Archiv Republike Slovenije (v nadaljevanju ARS), AS 1079, Okrožnice Ilirskega gubernija 1813–1816, št. 597 z dne 20. 1. 1815.*

⁹ *Schmidt, n. d., str. 132–133.*

¹⁰ *ARS, AS 1079, Okrožnice Ilirskega gubernija 1813–1816, št. 2742 z dne 21. 3. 1815.*

najstega do petnajstega leta starosti (februarja leta 1838 so to dobo podaljšali do osemnajstega leta starosti).¹¹ Potekal naj bi v vsaki šoli, namenjen pa je bil otrokom in mladim, prestarim za redno šolanje. Pouk naj ne bi vseboval le ponavljanja že naučenega, ampak bi omogočal tudi nadaljnje izobraževanje. Glavni predmeti so bili branje, pisanje in računanje, vendar s poudarkom na njihovi uporabnosti v vsakdanjem življenju in poslovanju. Odločitev o tem, ali naj bo pouk ob sobotah ali nedeljah, ali naj poteka dopoldne ali popoldne in ali naj traja dve uri ali manj, je bila prepuščena okrajnemu duhovniku pod nadzorom lokalnega oblastva in okrajnega šolskega nadzornika. Ponavljalnega pouka so bili seveda oproščeni vsi mladi, ki so v tej starosti obiskovali kak drug šolski program (gimnazijo ali glavno šolo).¹² Vendar pa ta predpis tovarnarjev, ki so zaposlovali otroke, ni prizadel, saj so ob nedeljah tovarne večinoma mirovale.¹³

Dvorna pisarna je problem šolanja zaposlenih otrok skušala rešiti tudi z uvedbo tovarniških šol. Prvič se omenjajo v dekretu z dne 15. decembra 1809, v katerem piše, da so inšpekcije ugotovile, da mnogi otroci šole ne obiskujejo, ker so jih starši zaradi revščine primorani pošiljati na delo v tovarne. Poleg tega mnogi otroci ne obiskujejo nedeljskega pouka, verouka in maše. Zaradi tega je bilo vsem deželnim oblastvom (*Landesstelle*) naloženo, da poskrbijo za ustanovitev tovarniških šol, kjer bodo učitelji poučevali verouk, branje, pisanje in računanje, če pa tega niso zmožne storiti, naj tem otrokom omogočijo vsaj brezplačni dostop do nedeljskih šol.¹⁴

Konec tridesetih let 19. stoletja je, kot že rečeno, otroško delo ponovno prišlo v ospredje. Dvorna pisarna je v okviru kampanje o novi ureditvi tega vprašanja – le-ta je sicer potekala v celotnem cesarstvu – dne 18. oktobra 1839 z odlokom naročila ljubljanskemu guberniju preiskavo problema na njegovem upravnem območju. V uvodnem delu odloka piše, da se v zadnjem času pogosto pojavlja-

¹¹ *ARS, AS 1079, Okrožnice Okrožnega urada Ljubljana 1831–1848, št. 4175 z dne 18. 4. 1838.*

¹² *ARS, AS 1079, Okrožnice Ilirskega gubernija 1813–1816, št. 13316, z dne 22. 11. 1816.*

¹³ *Schmidt, n. d., str. 138.*

¹⁴ *Hofkanzley Decret an sämtliche Landerstellen vom 15. Dezember 1809, nr. 8253, Sammlung der Gesetze welche unter der Regierung des Kaisers Franz des Zweyten erschienen sind, Fünfundzwanzigster Band, Wien 1836.*

V revnih družinah so delali otroci tudi ponoči ob slabem brljenju petrolejk

jo pritožbe, da ima prezgodnja in pretirana uporaba otrok v tovarnah škodljiv vpliv na telesni in duševni razvoj mladega rodu, in mnenja, da zakoni, ki so nastali v času, ko tovarniška proizvodnja in uporaba strojev še nista dosegli sedanjega obsega, niso več primerni. Nadvse pomembno da je odraščajočo generacijo obvarovati pred neprimernimi razmerami, ki bi lahko bistveno ogrozile ali škodovalle njenemu telesnemu, нравnemu in duševnemu razvoju. Naloga državnega vodstva da je zato posredovati med interesi industrije in človečnosti brez nepotrebnega omejevanja podjetniškega duha.

Oblast – so zapisali – mora z učinkovitimi predpisi preprečiti zločine, do katerih pripeljeta sebičnost in pohlep nekaterih tovarnarjev. Zaradi tega mora gubernij v posvetu z nižjimi stopnjami oblasti do konca februarja naslednjega leta (tj. 1840) izdelati poročilo o naslednjih dveh vprašanjih:

Ali predpisi, ki obravnavajo delo otrok v tovarnah (cesarska odločba z dne 20. novembra 1786, dvorni dekret z dne 18. februarja 1787 in pa 10. paragraf 15. odseka *Politične šolske ustave* iz leta 1805), zadostujejo, ali pa je potrebno izdelati

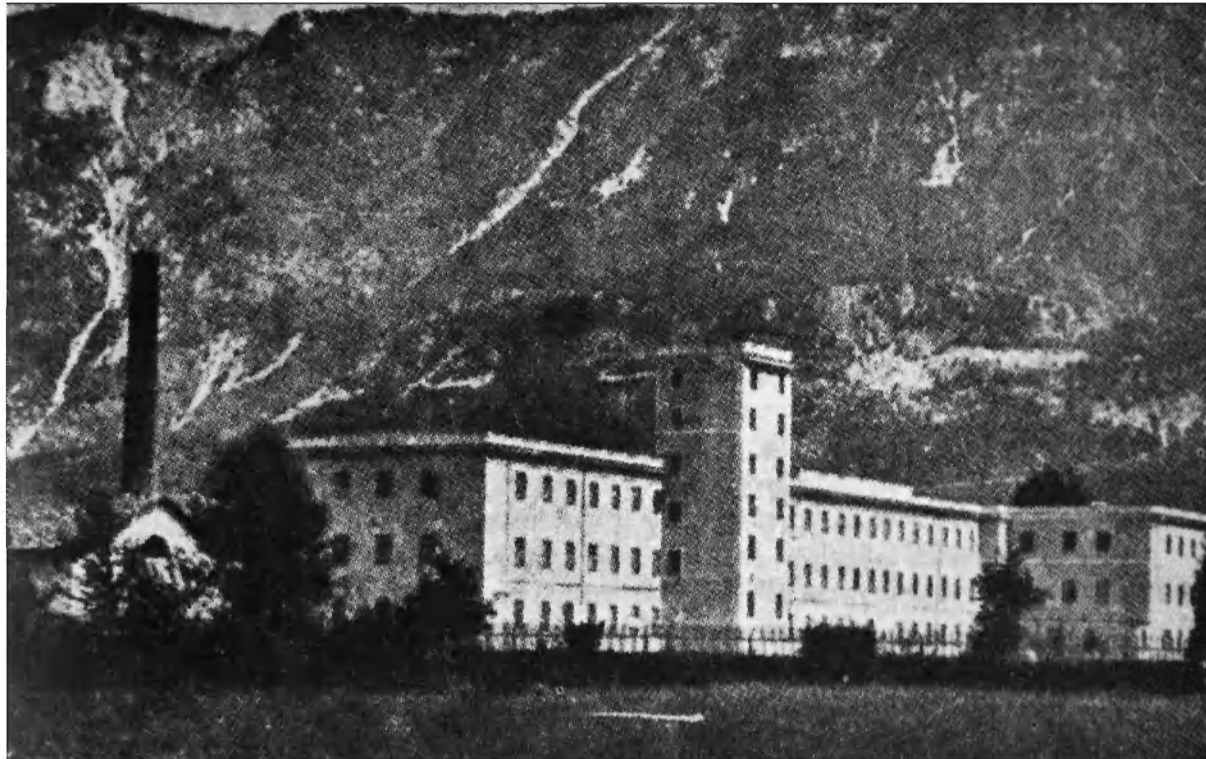
predpise, ki bi bili dopolnjeni in prilagojeni novim razmeram? In še, v katerih primerih so spremembe in dopolnila potrebna?

Potrebno je upoštevati na eni strani zdravje, нравnost in umski razvoj otrok, po drugi pa obstoječe industrijske razmere, zato se je treba izjasniti o poglobitvini vprašanjih otroškega dela: o primerni starosti otrok za začetek dela v tovarni, o dolžini delovnega dne in njegovi razporeditvi.¹⁵

Guberniju so do februarja poslali svoja poročila in mnenja okrožni uradi Novo mesto, Postojna, Celovec in Beljak. Druga poročila so prišla kasneje, tako da je gubernij dvorni pisarni lahko poročal šele maja 1840. Poleg okrožij so pri zadevi sodelovali še ordinariati ljubljanske, lavantinske in krške škofije ter direkcija Društva za pospeševanje in podpiranje industrije in obrti v Notranji Avstriji.

Gubernij je na prvem mestu predstavil poročilo novomeškega okrožnega urada, ki piše, da je industrija na tem območju precej nepomembna, saj poleg treh papirnic, ene steklarne in dveh železarn,

15 ARS, AS 14, fasc. 31, 1839/40, ref. 48, akt 27195.

Otroke je zaposlovala tudi predilnica v Ajdovščini

okrožje ne premore drugih tovarn. Mnenje o otroškem delu v tovarnah pa poda v osmih točkah:

1. Do sedmega leta starosti noben otrok ne bi smel biti zaposlen v tovarni.

2. Od sedmega do desetega leta bi se otroci morali dopoldne in popoldne učiti in se ukvarjati z lažjimi deli v svetlih, velikih in neprašnih prostorih, s čimer bi se privajali na delo, ki ga bodo v prihodnosti opravljali. Poleg tega bi se morali učiti verouka in pisanja.

3. Med desetim in dvanajstim letom naj bi delali največ 6 ur na dan, dve uri pa bi morali biti posvečeni pouku branja in pisanja. Večina prebivalstva v okrožju namreč ne zna ne brati ne pisati.

4. Od dvanajstega do šestnajstega leta naj bi delovni čas podaljšali na 8 ur, od šestnajstega do dvajsetega leta na 10 ur in po tem na največ 12 do 14 ur na dan.

5. Ženske bi morale biti še posebej zavarovane, opravljati naj bi smele le dela, ki so primerna njihovim močem in letom.

6. Otroci naj bi delali pod ljubečim in skrbnim nadzorom, v svetlih, suhih, ne prevročih ali premrzlih prostorih. Poleg tega bi se moralo mlado osebje menjavati na dve do tri ure, kot je to običajno v rudnikih.

7. Potrebno se je izogibati pretiranemu napezanju in napeti pozornosti, ki telo izpostavlja telesnim in duhovnim poškodbam (verjetno so tu mišljene poškodbe pri delu, do katerih je prihajalo zaradi preutrujenosti mladih delavcev).

8. Mladini se mora na vsak način zagotoviti dovolj časa za spanec, od 10 do 12 ur na dan, saj se mladostnikovo telo razvija in obnavlja le v spanju, če pa mu ga manjka, se telo prezgodaj obrabi.

Okrožni urad Postojna je ravno tako poročal, da je industrija v njegovem okrožju nepomembna, saj se razen z rudnikom živega srebra povezane tovarne v okrožju nahaja le še steklarna blizu Cerknice, vendar pa obe zaposlujeta le odrasle delavce. Na koncu so omenili bombažno predilnico v Ajdovščini, ki je sicer spadala v goriško okrožje, češ da zaposluje otroke iz Šturja v Vipavskem okraju. Po besedah okrajne gosposke Vipava so tam delali otroci od devetega leta po 13 ur in pol na dan, a po njihovem mnenju niso bili izpostavljeni pretiranemu naporom. Do devetega leta – so zapisali – obiskujejo šolo v Šturjah, ko pa so enkrat zaposleni, so deležni običajnega nedeljskega pouka. Tako je poskrbljeno za njihov duševni razvoj, še naprej ostajajo v okrilju starševske oskrbe, s čimer je odpravljen vsak škodljiv vpliv na njihov telesni

razvoj. Te besede kažejo, da so se otroci po končani službi vračali domov, zelo verjetno so bili potomci tam zaposlenih delavcev. Skratka, okrajna gosposka je menila, da ni potrebno sprejemati novih zakonskih določil v dobro zaposlenih otrok. Na vse to je okrožni urad pripomnil, da se šolanje otrok konča prezgodaj, saj bi morali otroci po zakonu obiskovati šolo do dvanajstega in ne devetega leta. Poleg tega je tudi lažje delo, če traja 13 ur in pol na dan, prenaporno za nežna otroška leta in ubija duha. Priporočal je sankcije na podlagi zakonskih predpisov, ki določajo dolžino delovnega dne in dovoljeno starost za zaposlitev.

Okrožni urad Celovec je poročal, da je v njegovem okrožju razmeroma malo tovarn in delavnic, ki zaposlujejo otroke, te pa so: suknarni bratov Moro v Celovcu in Viktringu (Vetrinju), dve delavnici in dve žebljarni v okraju Wolfsberg, suknarna ter ponvarna v okraju Velikovec, tovarna kos in škofijske delavnice krške škofije v okraju Albek, več žebljarn okraja Železna Kapla in Pliberk, nazadnje pa še svinčarna Gregorja Kompaschischema v okraju Železna Kapla.

Zapisali so, da je v suknarnah bratov Moro zaposlenih vsega skupaj triintrideset otrok, v prvi, da so taki od devet do petnajst let, v drugi pa od dvanajst do petnajst let. Vendar pa da opravljajo dela, ki ne škodujejo njihovemu duševnemu in telesnemu razvoju. Imajo tudi ugoden delovni čas. Tamkajšnji okrajni gosposki sta zatrjevali, da je dovolj poskrbljeno za njihov pouk, saj da redno obiskujejo nedeljske šole. Okrožni urad je zato menil, da obstoječih predpisov ni potrebno spreminjati, saj so se izkazali za uporabne. Za konec so dodali, da v njihovem okrožju ne obstaja močno povpraševanje po otroški delovni sili za delo v tovarnah. Otroci, ki so tam zaposleni, so večini otroci tovarniških delavcev oz. drugih nižjih slojev, ki jih starši že od malih nog spodbujajo k tovrstnemu delu, da bi si pridobili zanj potrebno spretnost ter olajšali življenje revni družini.

Okrožni urad Beljak je menil, da otroci do dopolnjenega 12. leta ne bi smeli biti pripuščeni k delu v tovarnah, ker pri večini do te starosti niti telesne niti duševne moči za to še niso dovolj razvite. Posebno pa otroško zdravje uničuje delo z ognjem in delo v tovarnah, ki so zelo prašne, saj prah škoduje pljučam. Izkušnje učijo, da so

predvsem otroci, ki so zaposleni v tovarnah in jih neprimerno zgodaj prisilijo k delu, zaradi tega telesno in moralno uničeni. Menili so, da zakonski predpisi glede otroškega dela niso dovolj določeni, saj ne predvidevajo nobenih kazenskih sankcij za kršitelje in se skoraj ne upoštevajo. Od pravila, da se otrok ne sme zaposliti v tovarni ali rudniku, zato velja odstopiti le v primeru, da za to obstajajo posebno tehtni razlogi. Pa še v tem primeru bi bilo morda potrebno z zdravniškim spričevalom dokazati, da otrok za delo ni sposoben. Za dovoljenje za zaposlitev otroka, mlajšega od dvanajst let, bi bilo potrebno pisno zaprositi pri okrajni gosposki, prošnjo pa dokumentirati s krstnim listom ter zdravniškim spričevalom. Okrajna gosposka bi lahko dovoljenje tako izdala le v primeru, če je otrok že dopolnil deveto leto, če ga delo ne bi odvrčalo od pouka, s poudarkom, da ne sme delati več kot 5 ur na dan. Od dvanajstega do petnajstega leta bi se lahko v tovarni zaposlil vsak otrok, vendar pod pogojem, da lahko dela največ 10 ur na dan in da se mora udeleževati nedeljskega ponavljalnega pouka in božje službe. Izrazili so prepričanje, da bi lastnike tovarn, ki bi te predpise kršili, morali kaznovati z občutno denarno kaznijo. Vse skupaj bi tudi morale nadzirati okrajne gosposke, ki bi se večkrat na leto prepričale o stanju na terenu in bi o njem vsake pol leta poročale okrožnemu uradu. Ravno tako bi se morali o stanju otrok prepričati območni in okrožni zdravniki na svojih obhodih. Ob tej priložnosti bi jim lastniki obratov bili dolžni pokazati dosjeje, ki bi jih vodili o pri njih zaposlenih otrocih.

Okrožni urad Ljubljana pa je menil, da obstoječa zakonodaja popolnoma zadostuje, potrebno da jo je le uveljaviti v vseh obratih, ki zaposlujejo otroke. Še posebno, če bodo starost in delovni čas določali okrožni zdravniki in vodili stalne preglede po tovarnah ter tako poskrbeli, da bodo na delo sprejeli le zanj primerne otroke. Zapisali so, da v okrožju sicer otroke zaposlujeta le dve tovarni. Gotovo so mislili Molinovo bombažno predilnico in poljansko sladkorno rafinerijo.

Lavantinski in krški ordinariat sta menila, da so obstoječi zakoni na splošno smotrni in zadostni. Lavantinski ordinariat je k temu pripomnil, da bi se morali delovni čas in dela, za katera bi uporabljali otroke, natančneje določiti, saj bi s tem lahko določili, kdaj jih lahko tovarnarji zaposlijo in za

koliko ur na dan. Zagotovo bi s tem našli tudi kakšna tovarniška dela, ki so tako enostavna, da bi jih lahko opravljali brez posledic za zdravje tudi otroci mlajši od devet let (!) v času, ko niso pri pouku. To delo naj bi bilo podobno lažjim hišnim opravilom, ki jih otroci pogosto opravljajo doma.

Ljubljanski ordinariat je pripomnil, češ da je v današnjem času zaradi vedno obsežnejše tovarniške proizvodnje zaželeno določitev takih predpisov, ki imajo za cilj ohranjanje duševne in telesne dobrobiti v tovarnah zaposlenih otrok. Nadalje je ordinariat menil, da je še posebej zaželeno sprejeti določila, s katerimi bi – kolikor se pač da – obvarovali otroke v tovarnah pred vsako nenravnostjo in slabimi zgledi. Lastnikom bi bilo treba naložiti, da morajo zaposlene otroke postaviti pod nadzor poštenih in krepostnih oseb, ki bi igrale vlogo staršev in vzgojiteljev in bi bile mlade delavce obvezane braniti pred vsem, kar bi lahko ogrožalo njihovo нравno in telesno dobrobit.

Kot zadnja je direkcija Društva za pospeševanje in podporo industrije in obrti v Notranji Avstriji svoje mnenje o zadevi izrazila v devetih točkah:

1. Otrok v tovarnah ne bi smeli zaposlovati pred dopolnjenim devetim letom.
2. Vsak lastnik tovarne bi bil obvezan vsako leto okrajni gosposki predložiti seznam otrok, ki so zaposleni v njegovem obratu. Ta bi moral vsebovati ime, podatke o starših, starost, spol in naravo dela, ki ga otrok opravlja.
3. Okrajnim oblastvom bi bilo potrebno predložiti potrdilo, da so ti otroci do njihove zaposlitve v tovarni obiskovali šolo in da naj jo še naprej redno obiskujejo.
4. Ne bi smelo biti dovoljeno zaposliti otroka, če le-ta nima šolskega spričevala, ki bi dokazovalo, da je redno in z dobrim uspehom obiskoval šolo od šestega do devetega leta. V nasprotnem primeru bi ga morali zavračati, dokler si ne bi takšnega spričevala pridobil.
5. Vsa večja tovarniška podjetja, ki zaposlujejo več kot 10 otrok, bi jim morala, glede na to, da jih plačujejo precej manj od odraslih, na svoje stroške priskrbeti učitelja, ki bi otroke poučeval vsak dan eno, ob nedeljah in praznikih pa po več ur. V pouk bi morali vpeti tudi verouk. Dovoljeno pa bi bilo, da si več tovarn, ki ležijo skupaj, zagotovi skupnega učitelja, ali pa, da si "izposojajo" lokalnega

učitelja. Poleg tega je potrebno paziti, da se otrokom ne krni ali celo v celoti vzame možnost zabave z igro in svobodnim gibanjem na čistem zraku, zagotoviti pa jim je treba tudi počitek in nemoten stik z vrstniki.

6. Zelo pomembno je, da se spoštujejo predpisi o nedeljskem in ponavljalnem pouku in da k njemu primorajo otroke, zaposlene v podjetjih z najmanj desetimi otroškimi delavci.

7. Bilo bi zelo zaželeno, da bi duhovnikom njihovi ordinariati dali posebno stroga navodila glede otrok tovarniških delavcev, da bi posebno pozornost posvetili njih verskemu in нравstvenemu pouku. Morali pa bi tudi poskrbeti, da nikoli ne bi manjkali pri popoldanskem verskem pouku ob nedeljah in praznikih in dopoldanski pridigi.

8. Pod nobenim pogojem ne bi smeli dopustiti, da bi otroci v tovarnah pozimi delali več kot 6 ur na dan, poleti pa 7 ur, četudi opravljajo najlažje možno delo.

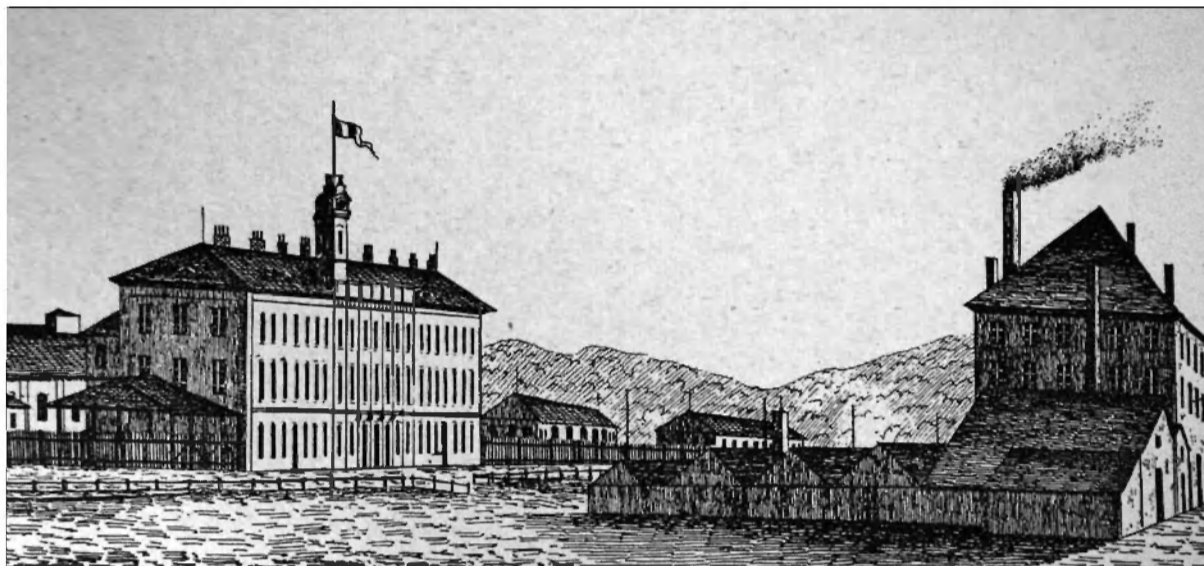
Brezpogojno je treba prepovedati zaposlovanje v obratih, ki škodujejo nežnemu otroškemu organizmu, in opravljanje vseh del, razen najlažjih.¹⁶

Ko je bila preiskava o otroškem delu še v teku, je gubernij 20. marca leta 1840 dobil z Dunaja nalogo, da na svojem območju preišče še zlorabe odraslih delavcev. V dekretu piše, da je cesar izvedel za številne zlorabe v tovarnah neke dežele (nikjer ne piše katere), ki jih je povzročil pohlep lastnikov tovarn. Zlorabe uničujejo delavce, še posebej mlajše, moralno in telesno, ukrepi, ki so jih oblasti sprejele za njihovo preprečevanje, pa da ne zadostujejo. Zato je cesar 10. marca dvorni pisarni naročil, naj poizve o teh zlorabah in sprejme vse potrebno, da bi jih odpravili.

Tako je bilo tudi guberniju v Ljubljani naloženo, da naj na svojem območju opravi preiskavo, če se tudi tu pojavljajo zlorabe, in premisli o sredstvih, s katerimi bi jih odpravili. Preiskava ni bila omejena le na otroško delo. Vendar pa v dekretu ni razloženo, za kakšne zlorabe sploh gre, tako da so si okrajne gosposke, kot bomo videli, nalogo razlagale precej različno. Guberniju so dali čas za poročanje do konca maja. Obenem so v dekretu tudi okrcali gubernij, ker še ni poslal poročila o otroškem delu, ter mu rok podaljšali do konca aprila.¹⁷

¹⁶ *Op. cit., akt 10666.*

¹⁷ *Op. cit., akt 8775.*

Bombažna predilnica pred železniško postajo v Ljubljani leta 1850

Ugotovitve je gubernij Dunaju posredoval 14. maja. Poročila so mu poslala okrožja, njim pa so poročale okrajne gosposke. Mnoge od njih naloge, ki jim je bila zastavljena, očitno niso razumele, saj so se razpisale o neprimernem vedenju delavcev, namesto da bi govorile o zlorabah lastnikov obratov. Poročilo se začne z ugotovitvijo, da okrožja niso odkrila nobenih zlorab, prejele pa tudi niso tovrstnih pritožb. Le v celovškem okrožju je okrajna gosposka Dürnstein poročala o nekaterih nepravilnostih v zvezi z delavci v fužinah, kot na primer, da nočejo delati za ukinjene praznike, in še nekaj primerov manjših zlorab rudarjev. Okrožni urad v Celovcu je na njeno poročilo pripomnil, da zlorabe in nepravilnosti, o katerih je poročala, ne spadajo v okvir dekreta z dne 20. marca.

Bolj so zanimiva poročila okrožnega urada Ljubljana. Okrajna gosposka Mekinje je poročala, da se tamkajšnji tovarniški delavci ob nedeljah in praznikih pogosto vdajajo pijači in zato delajo ekscese in nenravna dejanja. Tu je govor o delavcih, zaposlenih v kamniški turško-rdeči barvarni v lasti ljubljanske bombažne predilnice.

Okrajna gosposka Bled se je pritoževala zaradi dejstva, da samski delavci obeh spolov pogosto živijo skupaj. Delavnice da namreč zaposlenim hrano in druge življenjske potrebščine večinoma dajejo, ne da bi jih poprej razdelile, s čimer skupno gospodinjstvo postane nujno. To se predvsem dogaja pri žebjarjih.

Okraj Radovljica je pripomnil, da se med delavci v njegovem okraju pregreha pijančevanja vznemirljivo širi, kar je treba pripisati prepogostemu uživanju žganja in njegovi prenizki ceni. Poleg tega dodaja okrajna gosposka še, da se mlajši delavci v Kropi in Kamni Gorici že od nekdaj vdajajo brezdelju in igram na srečo.

Okrožni urad Ljubljana je o poročilih menil, da se je že večkrat razpravljalo o tovrstnih moralnih prestopkih in da duhovniki in okrajne gosposke že razpolagajo s primernimi napotki in odločbami, kako med ljudmi razširiti in obdržati spodobnost. Omenjena sta dekret dvorne pisarne z dne 14. maja 1834 in gubernijski odlok z dne 22. maja 1840. Slednji vsebuje predpise za gostilne in kavarne.¹⁸ Dekret dvorne pisarne pa je skušal omejiti ponočevanje in pijančevanje nižjih stanov (predvsem služabnikov).¹⁹ Nadalje meni okrožje, da bi ob strogem nadzoru duhovnikov in okrajnih gosposk ter ob izvajanju predpisov pritožbe čez tovarniške delavce prenehale. Dvorna komora je o poročilu menila, da v Ilirskem guberniju zlorabe, povezane z omenjenim cesarskim dekretom, ne obstajajo, pritožbe, ki so jih navedle okrajne go-

¹⁸ ARS, AS 1079, *Circularien und Currenden gubernija v Ljubljani, knjiga za leto 1840, okrožnica št. 35.*

¹⁹ Hofkanzley Decret vom 14. May 1834, Nr. 83, *Sammlung der Gesetze welche unter der Regierung Seiner k.k. Majestät Franz des I. in den sämtlichen k.k. Staaten erlassen worden sind, in chronologischer Ordnung, sechzigster Band, Wien 1836.*

sposke, pa da spadajo v okvir rudarskih in policijskih predpisov.²⁰

Povrnimo se sedaj k naši glavni temi, tj. problemu otroškega dela. Anketa v celotnem cesarstvu le ni ostala brez posledic, saj je bil 11. junija leta 1842 izdan še en odlok o zaposlovanju otrok, ki je prvič natančneje določal njihov delovni čas. Tako so smeli otroci v starosti od devet do dvanajst let delati največ 10 ur na dan, otroci med 12. in 16. letom pa 12 ur na dan. Nočno delo ni bilo dovoljeno mlajšim od šestnajstih let, poleg tega pa naj bi dovolili delo otrokom od devetega do dvanajstega leta le ob predložitvi posebnega dovoljenja. Nadzor nad izvajanjem predpisov so poleg okrajnih oblastev zaupali šolskim nadzornikom in duhovnikom.²¹

Za konec bomo na tem mestu nekoliko podrobneje predstavili *Obrtni red* iz leta 1859, ki so ga izdali 20. decembra in se v šestem poglavju ukvarja z obrtniškim osebjem, v okviru tega poglavja, ki obsega sklop predpisov za večja podjetja, ki so zaposlovala več kot dvajset oseb, pa tudi podrobneje z otroškim delom. Le-to se obravnava v členih 86 in 87, ki sta določala, da otroci mlajši od 10 let ne smejo biti zaposleni v tovarnah, tisti med 10. in 12. letom pa le v primeru predložitve dovoljenja, ki ga na zahtevo očeta ali skrbnika podpiše občinski predstojnik (*Gemeindevorstand*). Pa še to le za dela, ki ne škodujejo zdravju otrok ali ovirajo njihovega telesnega razvoja. Nadalje lahko dovoljenje podpišejo le v primeru, če zaposlitev ne bo ovirala šolskega obiska, ali v primeru, da je lastnik obrata poskrbel za šolanje pri njem zaposlenih otrok z ustanovitvijo posebne tovarniške šole. Za mlajše od štirinajstih let je bil predpisan delovni čas 10 ur na dan, za mladino med 14. in 16. letom pa 12 ur na dan. Med delovnim časom mora biti poskrbljeno tudi za primerno odmerjene odmore.

Za nočno delo, ki traja od devete ure zvečer do pete ure zjutraj (torej 8 ur), se ne smejo uporabljati osebe, mlajše od šestnajstih let. Vendar pa lahko v obratih, kjer se dela v nočni in dnevni izmeni, ali v primeru, da je podjetje ogroženo, oblastvo dovoli, da ponoči delajo tudi delavci, mlajši od šestnajstih let, vendar stari najmanj štirinajst

20 ARS, AS 14, fasc. 31, 1839/40, ref. 48, akt 29939.

21 *Oesterreichisches Staatswörterbuch, erster Band (dalje OS)*, Wien 1895, str. 49–50.

let. Poskrbeti pa je potrebno za urejeno menjavo dnevne in nočne izmene. Prav tako lahko zadevno oblastvo v primerih povečane potrebe po delu oz. povečanega povpraševanja dovoli začasno podaljšanje delovnega časa delavcem, mlajšim od šestnajstih let, za dve uri, vendar za največ en teden.²² Določil obrtnega reda, kakor tudi prejšnjih določil, niso upoštevali. Šele zakonodaja iz sredine osemdesetih let je skupaj z organi (obrotnimi inšpektorji), ki so bili odgovorni za nadzor njenega izvrševanja, uspela omejiti otroško delo.²³

Tudi pri nas lahko torej ugotovimo, da je bilo otroško delo, kot sicer tudi v ostalih predelih Habsburške monarhije, najbolj razširjeno v tekstilni industriji. Razen v bombažnih predilnicah so bili otroci zaposleni tudi v ljubljanski sladkorni rafineriji in nekaterih drugih obratih na Koroškem. Vendar pa koncentracija industrije v naših deželah v obravnavanem obdobju ni bila velika, tako da otroško delo v industrijskih obratih v primerjavi z Zahodno Evropo predstavlja le obrobni pojav.

Zusammenfassung

„Auch leichtere Arbeit, wenn sie dreizehneinhalb Stunden am Tag dauert, ist für die zarten Kinderjahre zu anstrengend und tötet den Geist“

Zur Geschichte der Kinderarbeit im Laibacher Gubernium

Im Beitrag werden Berichte über die Kinderarbeit vorgestellt, die von den Kreisämtern in Ljubljana, Postojna, Novo mesto und Villach, den Ordinariaten der Diözesen Ljubljana, Lavant und Gurk sowie der Direktion des Vereins zur Unterstützung und Förderung der Industrie und des Gewerbes in Innerösterreich verfasst und an das Gubernium Ljubljana gerichtet waren. Die Umfrage wurde in den Jahren 1839/40 in der gesamten

22 *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1859, Wien 1859, str. 636-637.*

23 OS str. 50. *Več o reformah v prid delavcem v 80. letih 19. stoletja: Andrej Pančur, Socialna misel v drugi polovici 19. stoletja, v: Preteklost sodobnosti (izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine)*, ur. Zdenko Čepič, Ljubljana 1999, str. 25–26.

Monarchie durchgeführt und sollte feststellen, ob die bestehenden Vorschriften eingehalten werden oder neue, entschiedenere gesetzliche Maßnahmen zu treffen sind. Als Folge der Umfrage wurde 1842 die Arbeitszeit von Kindern, die in Fabriken beschäftigt waren, durch einen Erlass der Hofkanzlei geregelt. Weiters wird im Beitrag die Gesetzgebung angeführt, die diese Problematik in der Habsburgermonarchie regelte, von der ersten kaiserlichen Verordnung im Jahr 1786 bis zur Gewerbeordnung von 1859. Schließlich werden in diesem Zusammenhang auch Sonntagsschulen und der Wiederholungsunterricht sowie Versuche der Errichtung von Fabriksschulen dargestellt.

Aus den Berichten wird ersichtlich, dass es in slowenischen Gebieten Kinderarbeit in Fabriken insbesondere in den Baumwollspinnereien in Ajdovščina und Ljubljana, in der Zuckerraffinerie in Ljubljana sowie in einigen Kärntner Betrieben gab. Allerdings war die Kinderarbeit wegen der geringen Konzentration von industriellen Betrieben nicht stärker verbreitet.